

GYORGYOVICH MIKLÓS – HANNOS GÁBOR

A népszámlálások felekezeti-hovatartozás-indikátorainak margójára

Absztrakt

Tanulmányunkban elsősorban nem a népesség vallási, egyházhoz tartozási megoszlásait mutatjuk be a legújabb kori népszámlálási adatokra hagyatkozva, hiszen azt kiváló hazai szerzők megtették már. Elsődleges célunk, hogy a legutóbbi hazai és nemzetközi példák alapján górcső alá vegyük a népszámlálások azon mérőeszközeit, amelyekkel a népesség egy igen meghatározó attribútuma, a valláshoz, egyházhoz, hitfelekezethez kötődés feltérképezését tűzték ki célul. Munkánkat a két legutóbbi, 2001-es és 2011-es népszámlálás eredményei közti nagyarányú eltérésre adott és félreértelmezésekkel tarkított médiareflexiók is ösztönzik, így kísérletet teszünk a népszámlálások felekezeti-hovatartozás-indikátorainak mélyebben szántó vizsgálatára, és kitekintést nyújtunk a nemzetközi népszámlálások azonos célokot szolgáló kérdéseire is. Kulcsszavak: vallásosság, népszámlálás, kutatásmódszertan

Abstract

In our study, we do not desire to present the religious and church affiliation distributions of the Hungarian population based on recent census data, as this has already been done before by excellent Hungarian authors. Our primary aim is to examine the census questions that illustrate the population's attachment to religions, churches, denominations - based on recent national and international examples. Our work is also motivated by the media reflections (and misinterpretations) on the large discrepancy between the results of the two most recent Hungarian censuses in 2001 and 2011. In our paper, we attempt a deeper examination of the census indicators of denominational affiliation, and provide insights into the issues of international censuses serving the same purposes.

Keywords: religiosity, census, research methodology

Bevezető

A népszámlálás mindig fontos formálója volt a közvéleménynek, a tág értelemben vett politikai döntéshozatalnak, az utóbbi évszázadban pedig már a döntést elősegítő közvélemény- és piackutató szakmának is. Igazodási pont, ami alapján bizonyos időközönként egyeztetjük és újraállítjuk óráinkat. Hogy az emberek miképpen azonosítják magukat, és hogyan vallanak magukról a népszámlálásokon, sokféle ismereteket adhat. Amel-

lett, hogy (szinte) statisztikai hibák nélkül megismerjük a társadalom fő számait, a feltett kérdések válaszadói értelmezésének elemzése további tanulságokkal szolgál az emberek gondolkodásmódjáról. Ezek a számok aztán amellett, hogy a statisztika és a közvélemény-kutatás módszertana legalább egy évtizedig fogja őket használni napi szinten, gyakran anekdotikusan is felhasználásra kerülnek, és a legkülönbözőbb újságírói, szakírói, politikai interpretációk látnak napvilágot igény, vérmérséklet és interpretációs képességek függvényében. „Etikai dimenziókkal”¹ is bír tehát, ahogyan előkészítjük, felvesszük, felhasználjuk és értelmezzük a népszámlálás adta számokat, amelyek közvélemény-formáló képességüknél fogva közel sem semlegesek, ahogy a közvélemény is formálja az adatközlő népességet. „Inkluzivitása”² miatt pedig olyan tömeges, eseményszámba menő lehetőségként kell tekintenünk rá, amely minden más felmérésnél népszerűbbé teszi a maga módján, így a népesség minden – más felmérésnek elérhetetlen – rétege is képviselteti magát benne.

A hitfelekezeti hovatartozás hazánkban 1949 után először 2001-től lett újra tematikus kérdése a népszámlálásoknak, ahogy számos más országban is az, míg egyes területeken tudatosan kerülik a kérdést. Pedig fontos területről van szó, hiszen a vallási hovatartozás (még ha csak kultúrvallásosságról vagy épp teljes elutasításról van is szó egyesek esetében) a 21. században is a társadalmi identitás része, akárcsak a kor, a nem vagy épp az etnikai hovatartozás. A felekezeti hovatartozás ebből fakadóan társadalmi kérdés, ismerete pedig elengedhetetlen a társadalmak alaposabb megismeréséhez. Ugyanakkor az itt kapott eredmények táptalajául szolgálnak az egyházaknak is, hogy számot vessenek az egyháztagság számosságáról, saját megtartóképességükről. Mindazonáltal, mint láttuk a 2011-es censzust követően is, lehetőséget kínálnak az egyházak társadalmiságával szembeni pró és kontra álláspontok hangsúlyozására is. Rendre felmerül a kérdés azonban, hogy mit is mér valójában a népszámlálás, és az – függően a népszámlálástól és az abban feltett kérdéstől is – hogyan értelmezhető.

1 Vö. Day–Lee 2014.

2 Uo.

A vallási hovatartozás mérésének és interpretációinak buktatói

Bár a népszámlálás kérdőívei – a feltett kérdéstől is függetlenül – látványosan egy egyszerűen értelmezhető „keményváltozót”, a bejegyzett egyházakhoz való tartozás meglétét vagy hiányát mérik, a tapasztalatok rámutatnak, hogy a vallási, egyházi hovatartozás adott esetben rendkívül képlékeny változó, így a mérések közti változás mértéke, főleg az eltérő módon feltett kérdések esetében akár rendkívüli is lehet.

A valláskutatás elé mindig is kihívást intéz, hogy a transzcendenshez való viszony az egyik legnehezebben mérhető és értelmezhető emberi érzület, ma már akkor is, ha arra az egyszerű tényre keressük a választ, vajon a válaszadó tagja-e valamely egyháznak mint intézménynek. A vallási, egyházi hovatartozás sokaknak, akik határozottabb vallási identitással bírnak, természetesen valóban pusztán nominális változó, azaz viszonylag könnyedén megkülönböztetik magukat más vallási csoportok tagjaitól. Esetükben a válaszadás kicsit hasonlít az etnikumhoz való kapcsolódáshoz, hiszen egy nem könnyen vitatható családi, közösségi, kulturális örökségről van szó, amely identitás nem választható adottság. Mások számára viszont – többek közt akár éppen a családi, közösségi, kulturális mintázatok híján – az egyházi hovatartozás nem, sőt egyre kevésbé ilyen merev és egyértelmű tényező, ráadásul eldönthető, felülbírálnak, öszintén tagadható, máskor örömmel felvállalható, adott esetben akár a több egyházzal való szimpátia és tudatos kötődés is.³ Bár a vallási elköteleződés viszonylag könnyen számszerűsíthető a feltett kérdésekkel (azaz így vagy úgy, de a kutatások végén valamilyen számokat mindenképp fogunk kapni), be kell látni, hogy nem egészen egyértelmű, mikor melyik eredmény tekinthető valódi egyházi, hitfelekezeti hovatartozásnak, hovatöbb, vallásosságnak (hiszen némely interpretációk a vallásosak arányá-

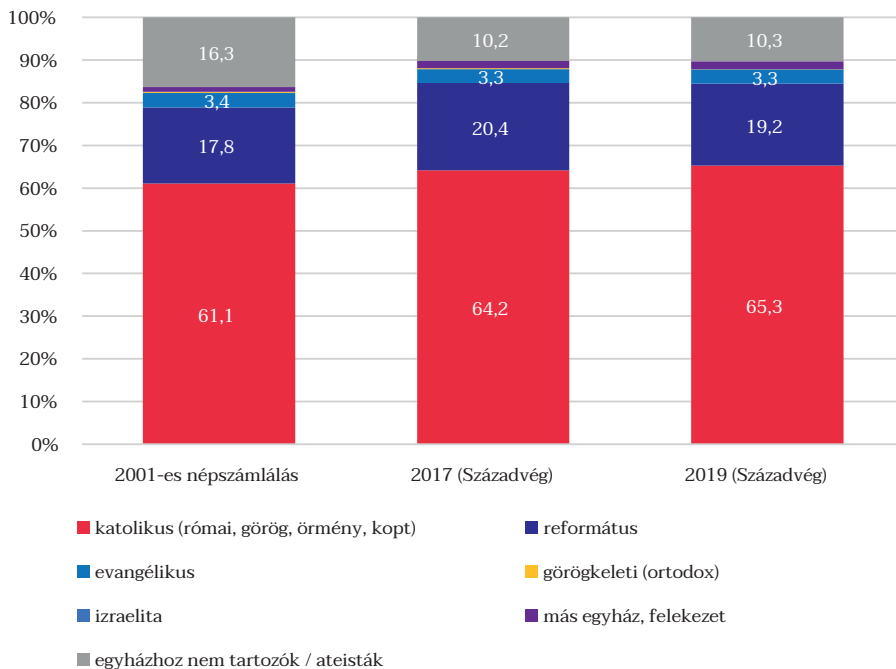
3 Elrugaszkodva a magyar példától, idekívánczik a japán helyzetkép, ahol Hackett (2014) megfigyelte, hogy a japánok életük különböző pontjain gyakran különböző vallások rituáléit gyakorolják. Születéskor és gyermekkorban inkább sintoista szertartásokat végeznek el, felnőtt korukban (véltetően nyugati mintára) a keresztény egyházak esküvői szertartásai közül választanak, majd buddhista módon temetkeznek. Ebből fakadóan a 2013-as japán statisztikai évkönyv szerint a különböző vallások híveinek száma meghaladta a 200 milliót – annak ellenére is, hogy 2009-ben a népesség létszáma nem egészen 130 millió fő volt, azaz némileg progresszív módon akár több vallást is megjelölhettek, amelyekkel azonosulnak.

nak változásáról beszélnek az eredmények láttán), ebből fakadóan pedig kompromisszumok meghozatalára kényszerülünk.

Jól rámutatott erre a 2001-es és 2011-es magyar népszámlálás egyháztagságra vonatkozó kérdéseinek jelentős megváltoztatásával járó szimplán statisztikai, de a közbeszédben is élesen megjelenő következmény. Míg 2001-ben a felekezeti hovatartozást firtató kérdésnél inkább a konkrét keresztségre, beavatottságra kérdeztek rá egy egész rövid kérdéssel („Vallása, hitfelekezete?”), addig a 2011-es népszámlálás során már a szubjektív érzületre, kötődésre („Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát?” [kiemelés tőlem (GyM)]). Általánosságban is igaz, hogy egy bevett kérdés esetén már a szórend megváltoztatása képes szignifikáns eltéréseket generálni,⁴ nemhogy a jelentéstartalom megváltoztatása, így kvázi előre kódolható volt a sokkoló eltérés, jelen esetben 2001 és 2011 között minden egyház taglétszámának látszólagos zuhanása, majd pedig ennek jelentős médiavisszhangja. A Századvég Alapítvány kísérletképpen 2017-es és 2019-es vizsgálatában kétféleképpen is fölvetette a kérdést a felnőtt lakosság számára. Amennyiben inkább a 2001-es népszámlálásnak megfelelően vizsgáljuk a felnőtt társadalom hitfelekezeti hovatartozását (keresztség vagy beavatottság megléte), olybá tűnik, hogy a népszámlálás óta (igaz, mi csak a felnőtt társadalomban mértünk) 2001-hez képest 2019-re még emelkedett is azok aránya, akiket valamely egyházba beavattak, megkereszteltek. Ezzel együtt pedig csökkent azoké, akik úgy válasszoltak, hogy egyáltalán nem részesültek keresztségben, sem bármilyen más beavatásban.

⁴ Ugyanerről épp a vallási identitás kapcsán bővebben Hackett (2014) értekezett, aki számos korábbi felmérés háttérvizsgálata alapján rámutat, hogy egyes, identitásukban határozottabb válaszadók a kérdéstől némileg függetlenül is következetesen kitaranak egy adott egyház vagy vallás mellett, más válaszadók esetében viszont az eltérő kérdéssel feltevés valóban eltérő választokat szül.

1. ábra. Milyen egyházban vagy felekezetben KERESZTELTÉK MEG vagy JEGYZTÉK BE Önt „hivatalosan”? – a kérdésre választ adók arányában⁵

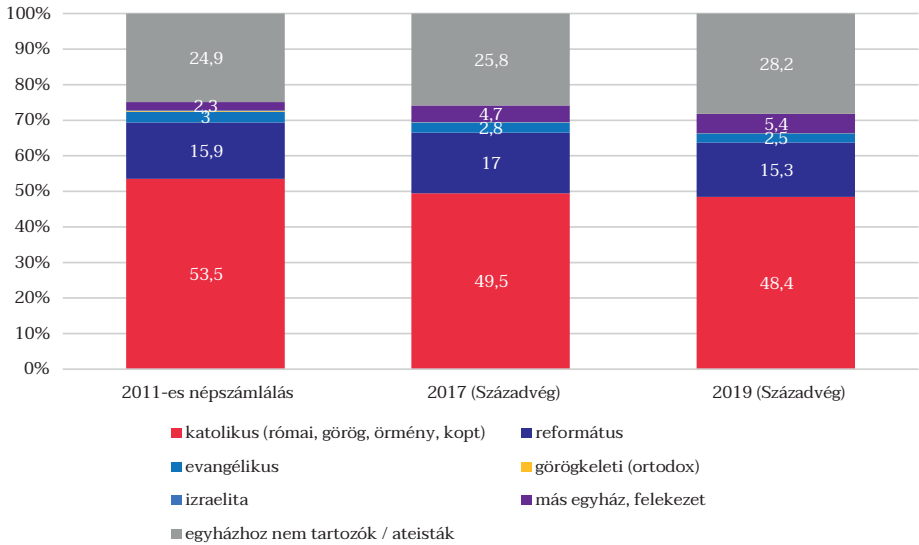
Forrás: KSH 2013; Gyorgyovich–Kollár 2020b

Ha pedig a vallásos érzületet vesszük alapul, mint a 2011-es census, valóban azt látjuk, hogy a népszámlálás óta még tovább is csökkent a konkrét egyházhoz, felekezethez kötődő népesség aránya. A kérdés legnagyobb „vesztesének” a katolikus felekezetek tűnnek, 53,5 százalékról 48,4 százalékra csökkent a magukat idetartozónak érzők aránya.⁶

⁵ A két népszámlálásban jelentősen eltértek az adatfelvételi módszertanok, nemcsak a kérdés, hanem annak felvétele tekintetében is (ugyanis 2001-ben kérdezőbiztosoknak kellett válaszolni, 2011-ben online önkitöltésre is volt lehetőség), amely módszertani változás a vallási kérdéstől függetlenül is nagyobb nemválaszolási arányt szokott generálni, így kizárólag azokat lehet érdemben vizsgálni, akik adtak valamiféle választ erre a kérdésre.

⁶ Gyorgyovich–Kollár 2020b.

2. ábra. *Melyik egyházhoz, felekezethez tartozónak ÉRZI magát? – a kérdésre választ adók arányában*

Forrás: KSH 2013; Gyorgyovich–Kollár 2020b

A két census közti különbségekről és az ebből fakadó interpretációkról már kielégítő válaszreakciók születtek a terület kutatóitól, szakértőitől, így ezekre most nem térünk ki részletesen, de kiemelő Máté-Tóth András írása, aki az adatok megjelenését követően azonnal felhívta a figyelmet az eltérő adatfelvételi módszerekre. Például, míg 2001-ben kizárólag kéredebiztossal történt az adatgyűjtés, 2011-ben elektronikus úton is volt lehetőség az adatközlésre, amely módszertani lehetőség magában hordozza – mint láttuk is – a még nagyobb válaszmegtagadás lehetőségét. Emellett az ilyen mértékben eltérő kérdésmegfogalmazás egyáltalán nem is teszi lehetővé azt, hogy az egyházi vagy vallási hovatartozást idősorosan összehasonlítsuk, vagy a vallási megoszlás változására vonatkozó következtetéseket tegyünk.⁷ Rosta Gergely, majd pedig Gyorgyovich Miklós és Kollár Dávid hosszan értekeztek arról, hogy a valláshoz kapcsolódás felméréséhez, ebből fakadóan pedig messzemenő következtetések levo-

⁷ Máté-Tóth 2013

násához ma már korántsem elég egyetlen változó vizsgálata.⁸ 2017-ben folytatott vizsgálatunk többek közt kimutatta, hogy a magyar felnőtt társadalom 13,9 százaléka több vallás, egyház tanaival is azonosul, sőt ezen vallások tanítása olykor még igazán átfedésben sincsen egymással (például tipikusan elfogadja a kereszténység és a buddhizmus – általa ismerni vélt – tanait is). 2019-es adatfelvételünkkel pedig rámutattunk, hogy a felnőtt lakosság 27,9 százaléka hisz keresztény hitelemeket (Isten, Szentháromság, feltámadás), egyben kvázi ezoterikus hittételeket is (mágia, jóslás, horoszkóp). Ismét 2017-ben pedig nyolcelemű klasztervizsgálatunk rámutatott, hogy a vallásukat intézményesen gyakorlók hányada megközelítőleg a felnőtt társadalom hatodát teszi ki, ugyanakkor a vallásosságot mind a nyolc vizsgált szempontból elutasítók tábora sem nagyobb 20 százaléknál, tehát a felnőtt lakosság tetemes hányada kvázi „képlékeny” vallásosságot mutat, a valláshoz, egyházakhoz kötődés legkülönfélébb permutációival. Pusztán érdekességképpen: a nyolc darab, mindössze háromállású⁹ változóból 2017-es mintánkban 3080-féle vallásosságstruktúra bontakozik ki a magyar felnőtt társadalomban, amelyhez mind több, a vallásosság egyéb területeit mérő indikátort is kapcsolva, hatványozottan nagyobb számot is kaphatunk. Ez persze nem több, mint egyfajta játék a számokkal, arra viszont mindenképp rámutat, hogy a valláshoz, egyházhoz kötődés, a transzcendenshez való viszonyulás rendkívül sokrétűen narrálható jelenség.

Nemzetközi gyakorlatok

A vallási identitást immár számtalan népszámlálásban és egyéb közvélemény-kutatásban megmérték, ugyanakkor látni kell, hogy a mérési stratégiák adott esetben jelentősen eltérnek, így néha egészen más következtetésekhez vezetnek a vallási, egyházi csoportok méretével és jellemzőivel kapcsolatban is.

⁸ Vö. Rosta 2011; Györgyovich–Kollár 2020a.

⁹ Az adott indikátor mentén vallásos, ingadozó vagy vallástalan attitűdöt mutat-e fel a válaszadó.

Hogy a vallásosságra vonatkozó érvényes kérdésfeltevések problémáját vizsgáljuk, és valamiféle konklúziót fogalmazhassunk meg, érdemesnek találjuk szemügyre venni más nemzetek vallással, egyházi kötődéssel, „kereszteltséggel”, beavatottsággal kapcsolatos kérdéseit. Megtette ezt korábban Máté-Tóth András és Nagy Gábor Dániel is a kanadai, a bolgár, a cseh, az etióp, az izraeli, illetve említés szintjén az angol és a skót censusok tekintetében.¹⁰ Mi az angol és a skót mellett még az északír, a német és a lengyel kérdőívek kérdésfeltevéseit is görcső alá vesszük, azonban jelen esetben azok statisztikai elemzését inkább marginalizálva.

A 2011-es egyesült királyságbéli kérdőívben például alapvetően nyolc vallás közül lehetett választani, melyekből hét eleve megadott lehetőségként jelentkezett, de az „egyéb” lehetőségre szabadon is lehetett válaszolni. Nem úgy, mint magyar census esetében, itt nem differenciált az „ateista”, a „nem tartozik felekezethez” és a „nem kíván válaszolni” válaszlehetőség, hanem kombinált a „nincs vallása” (*no religion*) opcióban. További hat lehetőség a keresztény – ebbe együttesen beletartozik a katolikus, a protestáns és minden egyéb keresztény egyház (denomináció) –, a buddhista, a hindu, a zsidó, a muszlim és a szikh meggyőződést foglalja magában. A kereszténység mögött zárójelben szereplő „felekezet” (*denomination*) kifejezés enged arra következtetni, hogy az angol census kérdésfeltevése sem annyira a vallásos hitre és világrépre akar rákérdezni, inkább szintén a felekezeti hovatartozásra kíváncsi. Azonban érdekességképpen, ha megtekintjük a konkrét kérdést („Mi az Ön vallása?” [*What is your religion?*]), arra következtethetünk, hogy 2011-ben az angol népszámlálás esetében a vallásos meggyőződés formája és tartalma sem oldódott el a felekezeti hovatartozástól. Igaz ez attól függetlenül is, hogy a nyolcadik lehetőségként a „bármilyen más vallás” (*any other religion*) opciót is választhatjuk.¹¹

Éppen ez utóbbi okok miatt tér el a skót népszámlálás háttérében húzódó szemlélet – legalábbis annyiban, amennyiben erre a kérdésfeltevés és az opcionális válaszok sejtetni engednek. A válaszlehetőségek rendkívül hasonlóak az angolban felsorakoztatottakhoz, így elkülönül a zsidó, a szikh, a muszlim, a hindu és a buddhista vallás, a kereszténységet azon-

10 Máté-Tóth–Nagy 2013.

11 Forrás: 2011-es angol népszámlálási kérdőív.

ban három változóra osztja, nevezetesen római katolikusra, presbiteriánusra, *Church of Scotlandre* és a maradékra (*other christian*). Továbbá – az angol mintához hasonlóan – itt is a „nincs” opció választható azok számára, akik nem kívánnak válaszolni, vagy magukat ateistának vélik. Gyökeresen eltér azonban a cenzus kérdése, melyben szerepel a vallás (*religion*), a vallási felekezet (*religious denomination*) és a vallási szervezet (*body*) is. Tehát a skót példa sokkal inkább megfelel az individuális vallás¹² támasztotta elvárásoknak, mint például az angol, ugyanakkor a kérdésfeltevés mennyiségében továbbra sem mutat „előrelépést”, csupán minőségében – előbbire jó példa lesz majd a német gyakorlat.¹³

Az eddigiekhez képest különlegesebb az északír népszámlálás, tekintve, hogy a kérdés szóról szóra megegyezik a skótéval („Mely valláshoz, vallási felekezethez, vallási intézményhez tartozik ön?” [*What religion, religious denomination or body do you belong?*]), de a válaszlehetőségek száma jóval csekélyebb, ráadásul „vallási heterogenitását” tekintve is kevésbé plurális. A hat válaszlehetőség közül négy vonatkozik bizonyos keresztény egyházakra, felekezetekre. Ezek a római katolikus, a presbiteriánus *Church in Ireland*, az episzkopális *Church in Ireland*, valamint a metodista *Church in Ireland*. Ezen túl azonban nem szerepel az eleve adott lehetőségek között más kulturális gyökerekkel – értsd nem euroatlantival – rendelkező (világ)vallás vagy vallásos hit, azoknak a „más” opció ad teret. A vallásos felekezethez nem tartozókat vagy vallásos hittel nem rendelkezőket, az ateistákat, a válaszolni nem kívánókat ugyancsak a „nincs” (*none*) érték fogja egybe, amely esetben enyhe különbség a skóthoz képest, hogy míg utóbbinál az első válaszlehetőség volt ez, addig itt az utolsóként pozicionálták.¹⁴

A skót népszámlálási kérdőívvel „összhangban”, a konkrét válaszlehetőségeket a lengyelben is egyes keresztény felekezetek vagy egyházak töltik ki, azonban jóval differenciáltabb módon. Mielőtt ezeket felsoroljuk, érdemes megjegyezni, hogy három fő válaszlehetőség közül válogathatnak a lengyel polgárok, melyek (1.) a valamely felekezethez, egyházhoz vagy vallási mozgalomhoz való tartozást, (2.) a felekezethez, egyházhoz vagy vallási mozgalomhoz való *nem*tartozást és (3.) a válasz megtagadá-

12 Luckmann 1991.

13 Forrás: 2011-es skót népszámlálási kérdőív.

14 Forrás: 2011-es északír népszámlálási kérdőív.

sának lehetőségét fejezik ki. Az első lehetőséghez tartozik további nyolc válaszlehetőség, melyek közül hét vonatkozik konkrét felekezetekre vagy egyházakra. Ezek a római katolikusok, az ortodoxok, a Jehova Tanúi (*Jehova's Witnesses* [„The Watchtower” – the Bible and Tract Society]), az evangélikusok (*Evangelical Church of the Augsburg Confession*), a görögkatolikusok, a mariaviták (*Mariavite Church*) és a pünkösdisták (*Pentecostal Church*). Mint az északír census esetében, minden más vallás, hit vagy egyház a „más” értékbe sorolandó. Végül ebben az esetben is érdemes egy pillantást vetnünk a kérdésfeltevésre – „Milyen vallási felekezethez (egyház vagy vallásos mozgalom) tartozik Ön?” –, mely már jóval inkább determinisztikus igénnyel lép fel, mint az északír vagy a skót, tekintve, hogy a vallás – és ezáltal a hit – kérdése nem annak „szabad” mivoltában jelenik meg, hanem a vallási felekezetre vonatkozik, ugyanakkor zárójelben megjegyzi, hogy idetartoznak a különböző egyházak és a vallásos mozgalmak is.¹⁵

Az eddig felsorolt négy censushoz képest egészen eltérő képet mutat a német kérdőív, melyben két külön kérdés is vonatkozik a vallásosságra. Ez a megkülönböztetés lehetővé teszi a vallásosság formális–informális tengelyen való elhelyezésének vizsgálatát, hiszen az egyik kérdés a felekezeti hovatartozásra, tehát arra kérdez rá, hogy az egyén hivatalosan melyik egyházba vagy vallásos szervezetbe (*Religionsgesellschaft*) konfirmált, így tehát formális dimenzióban vizsgálódik. Ugyanakkor az előző két esetben megfigyelt „probléma” e helyütt is jelentkezik, bár más formában, ugyanis a német gyakorlatban már nemcsak keresztény, hanem a judeo-keresztény kultúrkör egyes felekezetei kerülnek felsorolásra, nevezetesen a római katolikus, az evangélikus és az ortodox egyház, az „evangélikus szabadegyházak” (*evangelische Freikirchen*), valamint a zsidó közösségek. Minden más felekezeti hovatartozást a „más hivatalosan bejegyzett vallási közösség” (*sonstige öffentlich-rechtliche Religionsgesellschaft*) érték alá tömörítendő, további tipologizálásra azonban nem ad módot, hiszen a szabad válasz lehetősége hiányzik a már korábban felsorolt censusokhoz képest. Végül azoknak is van előre meghatározott válaszlehetősége, akik nem tartoznak semmilyen hivatalosan bejegyzett vallási közösséghez (*keine öffentlich-rechtliche Religionsgesellschaft*), amelybe azon ateis-

15 Forrás: 2011-es lengyel népszámlálási kérdőív.

ták és válaszolni nem kívánók is beletartoznak, akik nem konfirmáltak valamely felekezetbe vagy közösségbe. Az informális dimenzió, azaz a választásos vagy hitbéli meggyőződés itt leválni látszik a formális keretekről, hiszen – ahogy már említettük – külön kérdésfeltevésbe torkollik. Arra kérdeznek rá, hogy mely valláshoz (*Religion*), hithez (hiedelemrendszerhez; *Glaubensrichtung*) vagy világnézethez (*Weltanschauung*) tartozónak vallja magát a válaszadó, tehát jelentős hangsúly helyeződik az egyén önmagából kiinduló öndefiniálására, mely az intézményes keretektől szabadon „áramlik”. Rögzített válaszokként a köznyelvben öt világvallásként számon tartott vallás, azaz a kereszténység, a judaizmus, a hinduizmus, a buddhizmus képviseli magát, illetve három az iszlám legjelentősebb ágazatai közül, a szunnita, a síita és az alevita. Kifejezetten érdekes, hogy bár a formalizmus az individuális kérdésfeltevés okán jelentősen háttérbe szorul ebben a formában, illetve a világnézetre is rákérdez a német census, viszont ennek ellenére sem teszi lehetővé a szabad válaszadást a „más...” kategóriáján belül.¹⁶

Konklúzió

Láthatjuk tehát, hogy a 2011 környéki és általunk kiragadott nemzetközi censusok még mindig kevésbé tudnak lépést tartani a vallás egyre individualizálódó áramával és a valláshoz, egyházhoz kötődés a kutatások által is többszörösen bizonyítottan egyre képlékenyebb mivoltával. Noha az angol, a skót és az északír kérdésfeltevés tartalmazza a szabad válasz lehetőségét, rendkívül disszonáns érzetet kelt azzal, hogy ezen túl felsorol meghatározott számú vallást vagy felekezetet, ráadásul nem differenciálják az ateistákat a válaszolni nem kívánóktól vagy a kétkedőktől. A lengyel census valamelyest finomabb ebből a szempontból, hiszen külön méri azokat, akik nem tartoznak egyik felekezethez sem, és azokat, akik nem kívánnak válaszolni a kérdésre, ugyanakkor – s ez a brit kérdésekre is vonatkoztatható – továbbra sem választja el a formális keretek közt definiálható, felekezeti hovatartozást a vallásos érzülettől. Orvosolni

16 Forrás: 2011-es német népszámlálási kérdőív.

igyekezett ezt a problémát a német cenzus, ahol differenciált a formális (konfirmáció, felekezeti hovatartozás) és az informális (vallásos érzület, meggyőződés) vallás, ugyanakkor nem ad teret szabad válaszoknak, ha valaki nem tartozik az öt (formális), valamint hét (informális) felsorolt kategóriába, így ugyancsak jelentős problémákat szülhet az adatok értelmezése. Népszámlálási kérdőíveink tehát – legalábbis ami a vallást illeti – nem adnak elegendő teret annak, hogy az egyén, a modern kor trendjeinek megfelelően, elégségesen kifejezhesse identitását, azaz önmeghatározásra legyen képes általuk. A népszámlálásokban látott mérőeszközökből tehát kirajzolódnak a valláshoz, egyházhoz való valódi kötődés kvantifikálásának elméleti és módszertani határai. A nemzetenként eltérő, adott esetben a nagyjából évtizedenként lezajló nemzeti felméréseken belül is váltakozó módszertanokból fakadóan pedig a nemzetközi és az adott ország két cenzusának eredménye közti összehasonlíthatóság is erősen csorbát szenved. Ennek kiküszöböléséhez rendkívül széles körű, nemzetközi egyeztetésre és együttműködésre volna szükség, amelynek során újra kellene gondolni a vallási identitás jelentését és érvényes mérésének lehetőségeit – akár több kérdésen keresztül. Már csak azért is, mert egyre inkább be kell látni, hogy a vallási identitás egyáltalán nem egyértelmű, hanem sokaknak rendkívül összetett érzület, amely ingadozhat vagy épp szinkretikus jeleket is mutathat.

Irodalom

- Day, Abbey – Lee, Lois 2014: Making Sense of Surveys and Censuses: Issues in Religious Self-Identification. *Religion*, 44 (3): 345–356.
- Gyorgyovich, Miklós – Kollár, Dávid 2020a: A vallásosság komplexitása. In Gyorgyovich, Miklós (szerk.): *Vallásosság Magyarországon: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest, Századvég Kiadó, 75–117.
- Gyorgyovich, Miklós – Kollár, Dávid 2020b: A vallásosság legfontosabb számai Magyarországon. In Gyorgyovich, Miklós (szerk.): *Vallásosság Magyarországon: Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest, Századvég Kiadó, 45–74.
- Hackett, Conrad 2014: Seven things to consider when measuring religious identity. *Religion*, 44(3), 396–413.
- KSH 2013: *2011. évi népszámlálás*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_14_2011.pdf (Letöltve: 2021. május 12.)
- Luckmann, Thomas 1991: *Die unsichtbare Religion*, Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Máté-Tóth, András 2013: *2011-es népszámlálás vallási adatai*. <http://arts.u-szeged.hu/download.php?docID=21261> (Letöltve: 2021. május 12.)

Máté-Tóth, András – Nagy, Gábor Dániel 2013: *A 2011-es népszámlálás vallási adatairól*. <https://www.egyhazestarsadalom.hu/2013/04/04/mate-toth-andras-nagy-gabor-daniel-a-2011-es-nepszamlalas-vallasi-adatairol/> (Letöltve: 2021. május 12.)

Rosta, Gergely (2011). Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigília*, 76(10), 741–750.

A kérdőívek forrásai

2011-es angol népszámlálási kérdőív. <https://census.ukdataservice.ac.uk/use-data/censuses/forms.aspx> (Letöltve: 2021. május 10.)

2011-es skót népszámlálási kérdőív. <https://census.ukdataservice.ac.uk/use-data/censuses/forms.aspx> (Letöltve: 2021. május 10.)

2011-es északír népszámlálási kérdőív. <https://census.ukdataservice.ac.uk/use-data/censuses/forms.aspx> (Letöltve: 2021. május 10.)

2011-es lengyel népszámlálási kérdőív. <https://stat.gov.pl/en/national-census/national-census-of-population-and-housing-2011/> (Letöltve: 2021. május 10.)

2011-es német népszámlálási kérdőív. https://www.zensus2011.de/EN/Media/Questionnaires_German/German_node.html (Letöltve: 2021. május 10.)